

17 No'lu genel yorum:

HERKESİN, KENDİSİNİN YARATICISI OLDUĞU BİLİMSEL, EDEBİ VE SANATSAL ÜRÜNLERDEN KAYNAKLANAN MADDİ VE MANEVİ MENFAATLERİN KORUNMASINDAN YARARLANMA HAKKI

(Sözleşme, Madde 15, Paragraf 1 (c))

Otuz beşinci oturum (2005)

GİRİŞ VE TEMEL ÖNERMELER

1. Herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, tüm insanların doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ve değerinden türeyen bir insan hakkıdır. Bu olgu, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı ile diğer insan haklarını, fikri mülkiyet sistemlerinde tanınmış olan pek çok yasal haktan farklı kılmaktadır. İnsan hakları, kişilerin ve belirli durumlarda grup ve toplulukların sahip olduğu temel, vazgeçilmez ve evrensel haklardır. İnsan hakları, tüm insanların doğuştan sahip olduğu haklar olması sebebiyle temel haklar olsa da; fikri mülkiyet hakları, yaratıcılık ve buluşları teşvik etme, yaratıcı ve yenilikçi ürünlerin dağıtımını ve kültürel kimliklerin gelişimini özendirme, ve toplum genelinde bir fayda sağlamak amacıyla bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin bütünlülüğünü koruma yolları ararken Devletlerin sahip olduğu en önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Fikri mülkiyet hakları, insan haklarının aksine, çoğunlukla geçici bir niteliğe sahiptir; ve bu haklar geri alınabilir, ruhsatlandırılabilir veya başka bir kişiye devredilebilir. Çoğunlukla manevi haklar dışında kalan fikri mülkiyet hakları, pek çok fikri mülkiyet sisteminde süre ve kapsama bağlı olarak tahsis ve islah olunup ve hatta kaybedilebilirken; insan hakları, belirli bir zamana bağlı olmaksızın tüm insanların temel haklarının ifadesidir. Bir insan hakkı olarak kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, yaratıcılar [müellifler] ve ortaya koydukları yapıtlar arasındaki kişisel bağlantıyı; ve halk, topluluk ve diğer gruplar ile bunların kolektif kültürel mirasları arasındaki bağlantıyı; ve ayrıca, müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olmalarını sağlayacak temel maddi menfaatleri koruma altına alırken, fikri mülkiyet rejimleri, esasen, iş ve kurumsal çıkarları ve yatırımları korumaktadır. Dahası, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafıyla ortaya konulduğu şekliyle, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasının kapsamı, ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmeler altında fikri mülkiyet hakları olarak ifade edilen şeyle birebir örtüşmeyebilmektedir.¹

3. Buna istinaden, fikri mülkiyet haklarının 15.1 (c)'de tanınan insan hakkı ile eş tutulmaması önemlidir. Bir insan hakkı olarak, müellifin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkı, çeşitli uluslararası insan hakları araçlarında da tanınmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. Maddesinin 2. Paragrafı yine aynı ifadeyle şunu öngörmektedir: "Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır." Benzer biçimde bu hak, bölgesel insan hakları araçlarında da tanınmaktadır; bunlara örnek olarak, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesinin (1948) 13. Maddesinin, 2. Paragrafı; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokolünün 14. Maddesinin 1 (c) Paragrafı (1998, San Salvador Protokolü); ve açıkça ortaya konmasa da İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmeye (1952, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 1 No'lu Protokolün 1. Maddesi gösterilebilir.

4. Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, yaratıcıların [müelliflerin] sanat ve bilime ve ayrıca toplum genelindeki gelişmeye olan etkin katkılarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bu madde esasen Sözleşmenin 15. Maddesinde tanınan diğer haklarla; yani, kültürel yaşama katılma

¹ Bununla ilgili uluslararası araçlar arasında şunlar bulunmaktadır: Sınai Mülkiyetin Korunmasına Dair Paris Sözleşmesi, 1883 (son olarak 1967 yılında gözden geçirilmiştir); Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Berne Sözleşmesi, 1886 (son olarak 1971 yılında gözden geçirilmiştir); İcracı Sanatçılar, Fonogram Üreticileri ve Yayın Kuruluşlarının Korunması Hakkındaki Roma Sözleşmesi, 1961; Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Telif Hakları Anlaşması, 1996; WIPO İcracılar ve Fonogramlar Anlaşması, 1996 (bu anlaşma diğer şeylerin yanı sıra, halkbilimine ilişkin anlatımlarla uğraşan icracıların uluslararası düzeyde korunmasını da getirmektedir); Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992; UNESCO Evrensel Telif Hakları Sözleşmesi, 1952 (son olarak 1971 yılında gözden geçirilmiştir); ve Dünya Ticaret Örgütü Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS).

hakkı (Madde 15, Paragraf 1 (a)); bilimsel gelişmelerin nimet ve sonuçlarından yararlanma hakkı (Madde 15, Paragraf 1 (b)); ve bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için zorunlu olan özgürlük (Madde 15, paragraf 3) ile ilintilidir. Bu haklarla 15. Maddenin 1(c). Paragrafı arasında aynı anda hem iki taraflı olarak birbirini destekleyen hem de karşılıklı olarak birbirlerini sınırlayan bir ilişki söz konudur. Bu haklara dayanarak, kişilerin kendilerinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakları üzerine getirilen sınırlamalar, bu genel yorumda ve Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (a), 1 (b) ve 3. Paragraflarına ilişkin ayrı bir genel yorumda çeşitli yönleriyle incelenecektir. Sözleşmenin 15. Maddesinin 3. Paragrafı ile güvence altına alınan bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyet özgürlüğünün maddi koruyucusu olan 15. Maddenin 1 (c). Paragrafının ekonomik bir boyutu da bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü ilgili madde, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkanına ulaşma hakkı (Madde 6, Paragraf 1); yeterli gelir hakkı (Madde 7 (a)); ve bir insan hakkı olarak yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı (Madde 11, Paragraf 1) ile yakından ilintilidir. İlaveten, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının gerçekleştirilmesi, Uluslararası Haklar Bildirisi ve diğer uluslararası ve bölgesel insan hakları araçları ile güvence altına alınan diğer insan haklarının –örneğin, tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olma hakkı²; malumat ve fikirleri her vasıta ile araştırma, elde etme veya yayma hakkını içerecek biçimde ifade özgürlüğü³; insan şahsiyetinin tam gelişimi hakkı⁴; ve belirli grupların kültürel hakları⁵ da dahil olmak üzere kültürel katılım hakkının⁶- kullanılmasına bağlıdır.

5. Bu genel yorum, Sözleşmeyi uygulamalarında ve rapor sunma yükümlülüklerini yerine getirmede taraf Devletlere yardımcı olmak maksadıyla, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının normatif içeriğine (I. Bölüm); bununla ilgili taraf Devlet yükümlülüklerine (II. Bölüm); ihlallere (III. Bölüm) ve ulusal düzeydeki uygulamalara (IV. Bölüm) odaklanmaktadır. Taraf Devletler dışında kalan aktörlerin yükümlülükleri ise V. Bölümde ele alınacaktır.

I. 15.1 (c)'nin NORMATİF İÇERİĞİ

6. 15. Maddenin 1. Paragrafı, üç ayrı paragrafta, kültürel katılımın üç farklı yönünü ele alan üç hak sıralamaktadır. Herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, içerik ve kapsamı açıkça tanımlanmamakla birlikte bu haklar arasında yer almaktadır (Madde 15, Paragraf 1(c)). Bu sebepten ötürü, 15. Maddenin 1. Paragrafının (c) bendindeki her bir unsurun yorumlanması bir gereklilik arz etmektedir.

“Yaratıcı [müellif]”

7. Komiteye göre, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının korumasından yalnızca bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin yaratıcıları, örneğin yazarlar ve sanatçılar faydalanabilirler; ve bu yaratıcıların erkek veya kadın, kişi veya grup⁷ olmasına bakılmaz. Zamanında Sözleşmeyi kaleme alanlar, bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin faillerini “herkes”, “kadın veya erkek”⁸ ve “yaratıcı [müellif]” ifadeleri ile tanımlayarak bunların gerçek kişiler⁹ olabileceğini düşünmüş, grupların da bu kategoride yer alabileceğinin farkına varmamış görünmektedirler. Uluslararası antlaşmalara dayanan mevcut koruma rejimlerinde ise tüzel

² Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 17. Madde; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5 (d)(v) Maddesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No’lu Protokolün 1. Maddesi; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 21. Maddesi; ve Banjul (Afrika) İnsan Hakları ve Halkların Hakları Sözleşmesinin 4. Maddesi.

³ Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 19. Madde; Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. Maddesinin 2. Paragrafı; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. Maddesi; Amerikan İnsan Hakları Bildirgesinin 13. Maddesi; ve Banjul (Afrika) Sözleşmesinin 9. Maddesi.

⁴ Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 26. Madde, Paragraf 2. Ayrıca Sözleşmenin 13. Maddesinin 1. Paragrafına bakınız.

⁵ Bkz. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. Maddesi; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 13 (c). Maddesi; Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 31. Maddesi; ve Göçmen İşçiler Sözleşmesinin 31. Maddesi.

⁶ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 5 (e)(vi) Maddesi; San Salvador Protokolü 14. Madde; ve Banjul (Afrika) Sözleşmesinin 17. Maddesinin 2. Paragrafı.

⁷ Ayrıca bakınız 32. Paragraf.

⁸ ÇN. Sözleşmenin orijinal metninde, ilgili hak tanımlanırken cinsiyet bilgisi içerecek biçimde “any scientific, literary or artistic production of which **he** is the author” ifadesi kullanılmıştır. Genel yorumun Türkçe çevirisinde, Sözleşmenin ruhuna uygun olarak ve ilgili genel yorumun 7. Paragrafı ışığında “**he**” ifadesine karşılık olarak “kadın veya erkek” ifadesi kullanılmaktadır.

⁹ Bkz. Green, “Drafting History of the Article 15 (1) (c) of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 15 (1) (c)'nin Kaleme Alınış Tarihi)”, UN Doc. E/C.12/2000/15, 45. Paragraf.

kişilikler, fikri mülkiyet hakkı sahipleri arasında sayılmaktadır. Ancak, yukarıda belirtildiği üzere bu haklar, farklı doğaları gereği insan hakları düzeyinde korunmamaktadırlar.¹⁰

8. Madde 15.1 (c)'nin lafzı kişisel yaratıcılara ("herkes", "kadın ve erkek", "yaratıcı [müellif]") atıfta bulunsa da, belirli durumlarda gruplar veya topluluklar da kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkını kullanabilirler.¹¹

"Bilimsel, edebi veya sanatsal ürün"

9. Komiteye göre, "bilimsel, edebi veya sanatsal ürün" ifadesi ile Madde 15.1 (c)'nin anlamı çerçevesinde insan aklının yarattığı yapıtlar kastedilmektedir. Başka bir deyişle bunlar, yerli ve yerel toplulukların bilgi, buluş ve pratikleri de dahil olmak üzere bilimsel yayın ve buluş gibi "bilimsel ürünler"; ve diğer şeylerin yanı sıra şiir, roman, resim, heykel, beste çalışması, tiyatro ve sinema eserleri, performanslar ve sözlü gelenekler gibi "edebi ve sanatsal ürünler"dir.

"...[k]orunmasından yararlanma"

10. Komiteye göre, müelliflerin ortaya koydukları bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından bir biçimde yararlanma hakkı 15. Maddenin 1 (c) Paragrafında tanınsa da, bu korumanın şekli belirtilmemiştir. Bu hükmün anlamsız kılınmaması için, sağlanan korumanın, müelliflerin ortaya koydukları bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatleri güvence altına almak konusunda etkili olması gerekmektedir. Yine de bu maddede belirtilen korumanın, mevcut telif hakları, patent ve diğer fikri mülkiyet rejimlerinde belirtilen koruma düzey ve araçlarını illaki de yansıtmaması gerekmektedir. Bu durum, mevcut koruma, müelliflerin ortaya koydukları bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatleri, aşağıdaki 12-16. Paragraflarda tanımlandığı üzere güvence altına aldığı ölçüde söz konusudur.

11. Komitenin gözlemlerine göre, herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkının 15.1 (c)'de tanınması ile, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasına ilişkin uluslararası anlaşmalar veya Devletlerin iç hukukunda getirilen¹² daha yüksek koruma standartlarının taraf Devletlerce benimsenmesinin önüne hiçbir biçimde geçilmez. Ancak getirilen bu standartların, diğer kişilerin Sözleşmedeki haklarını kullanmasını haksız yere sınırlandırmaması bir ön koşuldur.¹³

"Manevi menfaat"

12. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. Maddesinin 2. Paragrafı kaleme alınırken müelliflerin "manevi menfaatlerinin" korunması önemli sorun alanlarından birini teşkil etmiştir: "Tüm sanatsal, edebi ve bilimsel ürünlerin yaratıcıları ile bir buluş ortaya koyan kişiler, emeklerinin karşılığını adil bir biçimde almanın yanı sıra, kendi eserleri ve/veya buluşları üzerindeki manevi hakkı ellerinde tutacak; ve bu hak, ortaya konan ürün insanlık ailesinin ortak malı haline gelse dahi korunacaktır".¹⁴ Buradaki niyet, insan aklının yarattığı tüm yapıtların doğası gereği kişisel bir nitelik taşıdığını; ve yaratıcılarla yapıtları arasındaki bağın sağlam bir biçimde güvence altına alınmasını beyan etmektir.

13. Komite, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. Maddesinin 2. Paragrafı ile Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafının kaleme alınma tarihçesi doğrultusunda, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafında bahsi geçen "manevi menfaat" kavramının, müelliflerin ürettikleri bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakkını içerdiğini düşünmektedir; ayrıca bu hak, söz konusu ürünlerin müelliflerin itibar ve şerefine zarar verebilecek şekilde çarpıtılması, bozulması ya da değiştirilmesi durumunda veyahut da bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlar karşısında müelliflerin itiraz etme hakkını da içermektedir.¹⁵

¹⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 27. Oturum (2001), *İnsan Hakları ve Fikri Mülkiyet*, 29 Kasım 2001, UN Doc. E/C.12/2001/15, 6. Paragraf.

¹¹ Ayrıca bakınız 32. Paragraf.

¹² Bkz. Sözleşmenin 5. Maddesinin 2. Paragrafı.

¹³ Bkz. 22, 23 ve 35. Paragraflar. Ayrıca Sözleşmenin 4 ve 5. maddelerine bakınız.

¹⁴ İnsan Hakları Komisyonu, 2. Oturum, İnsan Hakları Evrensel Beyanname Çalışma Grubu Raporu, UN Doc. E/CN.4/57, 10 Aralık 1947, s. 15.

¹⁵ Bkz. Edebi ve Sanatsal Eserlerin Korunmasına İlişkin Berne Sözleşmesinin 6. Maddesi.

14. Komite bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin değerinin bu ürünleri ortaya çıkaran yaratıcının kişiliğinin bir ifadesi olarak görülmesinin önemini altını çizmekte; ve pek çok Devlette, yürürlükte olan hukuki sisteme bakılmaksızın, değişik düzeylerde de olsa manevi menfaatlerin korunduğunu belirtmektedir.

“Maddi menfaat”

15. Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafında bahsi geçen müelliflerin “maddi menfaatlerinin” korunması kavramı, bu hükmün, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 17. Maddesinde ve bölgesel insan hakları araçlarında tanınan mal ve mülk sahibi olma hakkı ile yakından ilintili olduğunu göstermektedir; ayrıca bu hüküm, bütün çalışanların yeterli bir gelire çalışma hakkı (Sözleşme, Madde 7 (a)) ile de yakından ilintilidir. Müelliflerin maddi menfaatleri, diğer insan haklarından farklı olarak, yaratıcının kişiliği ile doğrudan ilintili olmasa da, yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkına (Sözleşme, Madde 11 (1)) katkıda bulunmaktadır.

16. Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı altında bahsi geçen maddi menfaatlerin korunması teriminin, müellifin tüm yaşamını kapsayacak biçimde geniş tutulması gerekmektedir. Müellifin bilimsel, edebi ve sanatsal ürününden yararlanmak üzere verilen münhasır hak ile, tek seferlik ödemelerle veya müellife sınırlı bir zaman dilimi içerisinde hak ettiğinin verilmesi yoluyla da, müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olmasını sağlama amacına ulaşılabilir.

“Kaynaklanan” ibaresi

17. Söz konusu Maddede geçen “kaynaklanan” ibaresi, müelliflerin yalnızca ortaya koydukları bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden doğrudan doğan bu türden maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlandıklarını vurgulamaktadır.

Taraf Devletlerin 15. Maddenin 1 (c) Paragrafına uyma koşulları

18. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkı, birbirleriyle ilişki halinde olan ve uygulanması belirli bir taraf Devlet bünyesindeki ekonomik, sosyal ve kültürel koşullara bağlı aşağıdaki şu temel unsurları ihtiva etmektedir:

(a) *Mevcudiyet.* Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasına ilişkin gerekli mevzuat ve düzenlemeler ile etkin idari, adli ve diğer başvuru yolları, taraf Devletlerin yargı alanı dahilinde mevcut olmalıdır.

(b) *Erişilebilirlik.* Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasına yönelik idari, adli ve diğer başvuru yolları, tüm yaratıcılar tarafından erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen dört boyutu bulunmaktadır:

Fiziksel erişilebilirlik: Müelliflerin bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından sorumlu ulusal mahkeme ve kuruluşlar engelli müellifler de dahil toplumun tüm kesimleri tarafından kullanılabilir olmalıdır.

Ekonomik erişilebilirlik (karşılabilirlik): Bu türden başvuru yolları, dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş gruplar da dahil olmak üzere herkes tarafından karşılanabilir olmalıdır. Örneğin Sözleşmeye taraf bir Devletin 15. Maddenin 1 (c) Paragrafında belirtilen şartları, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin geleneksel yollara başvurarak yerine getirmeye karar vermesi durumunda, ilgili idari ve adli masrafların eşitlik ilkesine dayanması, ve bu başvuru yollarının herkes tarafından karşılanabilir olmasının sağlanması gerekmektedir.

Bilgiye erişilebilirlik: Erişilebilirlik, müelliflerin bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatleri koruma politikası rejimini ile buna yönelik yasal rejimin yapısı ve işleyişine ilişkin bilgiyi (ilgili mevzuat ve usullere ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere) araştırma, elde etme ve yayma hakkını içerir. Bu bilgilerin herkes tarafından anlaşılabilir olması ve dilsel azınlıklarla yerli halkların dillerinde de yayımlanması gerekmektedir.

(c) *Korumanın niteliği.* Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasına ilişkin usullerin hakimler ve diğer ilgili yetkili merciler tarafından ustaca ve süratli bir biçimde icra edilmesi gerekmektedir.

Geniş kapsamlı uygulaması olan belirli konular

Ayrımcılık gözetmeme ve eşit muamele

19. Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. Paragrafı ile 3. Maddesi, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin etkin bir biçimde korunmasına erişimle ilgili olarak -ki buna idari, adli ve diğer başvuru yollarına erişim de dahildir- ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi herhangi bir statüye göre yapılan ve ilgili hakkın eşit olarak kullanılmasına veya haktan eşit olarak yararlanılmasına zarar verme veya bunu geçersiz kılma niyet veya etkisi taşıyan her türden ayrımcılığı yasaklamaktadır.¹⁶

20. Komite, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin etkili bir biçimde korunmasına eşit erişimi sağlamaya yönelik olarak ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının sınırlı sayıdaki kaynaklarla, ilgili mevzuatın kabul edilmesi, değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması veyahut da bilginin yayılması yoluyla sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Komite bu konuda 3 No'lu genel yorumun 12. Paragrafını hatırlatmaktadır; buna göre, ciddi kaynak sıkıntısı yaşandığı zamanlarda bile, dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş kişi ve grupların nispeten düşük maliyetli hedef programlarıyla korunması gerekmektedir.

21. Alınmasındaki yegane amaç dezavantajlı, toplum dışına itilmiş ve ayrımcılığa maruz kalmış kişi ve gruplar için fiili eşitliği sağlamak olan geçici özel tedbirler, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkının ihlali anlamına gelmez; ancak bu türden tedbirlerin, farklı kişi ve gruplara sağlanan eşitsiz ya da ayrı ayrı koruma standartlarını sürdürmemesi, ve benimsenmesine neden olan hedeflere ulaşılması durumunda sona erdirilmesi bir önkoşuldur.

Sınırlamalar

22. Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunması hakkı belirli sınırlamalara tabidir; ve Sözleşmede yer alan diğer haklarla dengelenmelidir.¹⁷ Yine de, Sözleşmenin 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı kapsamında korunan haklara getirilen sınırlamalar, Sözleşmenin 4. Maddesine uygun olarak, bu hakların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde ve hukuken tespit edilmeli; meşru bir amaç taşımalı; ve demokratik bir toplumda sadece kamunun yararını koruma amacıyla getirilmelidir.

23. Dolayısıyla söz konusu sınırlamalar ölçülü (orantılı) olmalıdır; başka bir deyişle, muhtelif sınırlamalar koyulurken, bunlar arasında en az kısıtlayıcı olan tedbirler benimsenmelidir. Sınırlamalar, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı altında korunan hakların niteliği ile tamamen örtüşmelidir; ki bu da, müellif ile ürünü arasındaki kişisel bağlantının ve yaratıcıların yeterli bir yaşam standardına sahip olabilmeleri için gereken araçların korunmasına dayanmaktadır.

24. Sınırlamaların konulması belirli durumlarda telafi edici tedbirlerin alınmasını gerekli kılabilir; bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerin kamu yararına kullanıldığı durumlarda, ilgili müellife uygun bir karşılık¹⁸ ödenmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

II. TARAF DEVLETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Genel hukuki yükümlülükler

25. Sözleşme, hakların giderek artan bir şekilde gerçekleştirilmesini öngörmekte; ve Devletlerin mevcut kaynakları ölçüsünde ortaya çıkan sıkıntıları göz önünde bulundurmaktadır (Sözleşme, Madde 2, Paragraf 1). Yine de, Sözleşmeyle birlikte taraf Devletler üzerine muhtelif yükümlülükler yüklenmekte; ve ana yükümlülükler de dahil olmak üzere bu yükümlülüklerin hemen işlerlik kazanması gerekmektedir. Bu türden tedbirler kesin ve somut olmalı; ve herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu

¹⁶ Bu yasak, bir yönüyle, fikri mülkiyetin korunmasıyla ilgili uluslararası sözleşmelerde geçen vatandaşlara uygulanan muameleyle ilgili hükümleri aynı şekilde tekrar etmektedir; yine de buradaki temel fark, Sözleşmenin 2 (2) ve 3. Maddelerinin yalnızca yabancılar için değil, taraf Devletlerin kendi vatandaşları için de geçerli olduğudur (bkz. Sözleşmenin 6 ve 15. Maddeleri: "herkes"). Ayrıca bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 34. Oturum, 16 No'lu genel yorum: *Bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasında erkeklere ve kadınlara eşit haklar sağlanması*, 13 Mayıs 2005.

¹⁷ Bkz. 35. Paragraf. Sözleşmenin 15. Maddesi 1 (c) Paragrafı ile diğer Sözleşme hakları arasında yerinde bir denge kurulması ihtiyacı, bilhassa kültürel yaşama katılma (15. Madde, Paragraf 1 (a)) ve bilimsel gelişmelerin nimet ve sonuçlarından yararlanma hakları (15. Madde, Paragraf 1 (b)) ile beslenme (11. Madde), sağlık (12. Madde) ve eğitim (13. Madde) hakları için geçerlidir.

¹⁸ Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, 17. Maddenin 2. Paragrafı; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 21. Maddenin 2. Paragrafı; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No'lu Protokolün 1. Maddesi.

bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesini hedeflemelidir.¹⁹

26. Bu hakkın belirli bir zaman dilimi içerisinde giderek artan bir şekilde gerçekleştirilmesi, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için taraf Devletlerin mümkün olduğunca süratli ve etkin bir biçimde ilerlemek konusunda belirli ve süre giden bir yükümlülüğü olduğu anlamına gelmektedir.²⁰

27. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunması hakkı ile ilgili olarak alınan irticai tedbirlere müsaade edilmemesi, Sözleşmede yer alan tüm diğer haklarda da söz konusu olduğu üzere güçlü bir öngörüdür. İrticai tedbirlerin taammüden alınması durumunda, taraf Devlet, tüm seçenekleri iyice gözden geçirdikten sonra bu tedbirleri aldıklarını, ve söz konusu tedbirlerin, Sözleşmede tanınan hakların bütünü çerçevesinde haklı gösterilebileceğini ispatlamakla yükümlüdür.²¹

28. Herkesin, kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, diğer insan haklarında da olduğu gibi taraf Devletlere üç düzey yükümlülük yüklemektedir: *saygı duyma [riayet etme] yükümlülüğü*, *koruma yükümlülüğü* ve *yerine getirme yükümlülüğü*. *Saygı duyma [riayet etme] yükümlülüğü*, taraf Devletlerin, müellifin maddi ve menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkına doğrudan veya dolaylı yolla müdahale etmekten kaçınmasını gerekli kılar. *Koruma yükümlülüğü*, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerine üçüncü kişilerin müdahalesini önlemeye yönelik olarak taraf Devletlerin gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Son olarak *yerine getirme yükümlülüğü* ise, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi doğrultusunda taraf Devletlerin gerekli yasal, idari, adli ve diğer tedbirler ile, uygun bütçe ve teşvik tedbirlerini almasını gerekli kılar.²²

29. 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, bilim ve kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirlerin taraf Devletler tarafından alınmasını talep eder. Bu gereklilik, Sözleşmenin 15. Maddesinin 2. Paragrafından doğmaktadır; ve bu maddede, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakları da dahil olmak üzere 15. Maddenin 1. Paragrafında tanınan hakların tüm yönleri için geçerli olan yükümlülükler tanımlanmaktadır.

Özel hukuki yükümlülükler

30. Bir insan hakkı olarak, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkına *saygı duymak [riayet etmek]*, taraf Devletlerin uymak durumunda oldukları bir yükümlülüktür; bunun için, diğer şeylerin yanı sıra, müelliflerin kendi bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakları ile; söz konusu ürünlerin, kendi itibar ve şereflerine zarar verebilecek şekilde çarpıtılması, bozulması ya da değiştirilmesi durumunda veyahut da bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlar karşısında itiraz etme haklarını ihlal etmekten kaçınmaları gerekmektedir. Taraf Devletler, ayrıca, müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olabilmeleri için gerekli olan maddi menfaatlerine haksız biçimlerde müdahale etmekten imtina etmelidir.

31. *Koruma yükümlülüğü*, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin üçüncü kişilerin verebileceği zararlara karşı taraf Devletlerin etkin bir koruma sağlama ödevini içermektedir. Taraf Devletler, müelliflerin, kendilerinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerin yaratıcısı olduğunu iddia etme haklarının üçüncü kişiler tarafından ihlal edilmesinin önüne geçmeli; ve yine üçüncü kişilerin müelliflerin itibar ve şereflerine zarar verebilecek şekilde ürünlerini çarpıtması, bozması ya da değiştirmesi veyahut da bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlarda bulunmasına engel olmalıdır. Taraf Devletler, aynı şekilde, müelliflerin ürünlerinden kaynaklanan maddi menfaatlere üçüncü kişilerin müdahale etmesini önlemekle yükümlüdür. Taraf Devletler, bu amaçla, modern iletişim ve çoğaltma teknolojileri yoluyla kolaylıkla erişilebilen ve çoğaltılabilen bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin izinsiz kullanımını önlemelidir; bunu önleme yöntemleri arasında, müelliflerin haklarının toplu idaresine (*collective administration*) olanak sağlayacak sistemlerin kurulması veya ilgili mevzuatın kabulü; müelliflerin ürünlerinin her türlü kullanımının kullanıcılar tarafından kendilerine bildirilmesi gerekliliği; ve müelliflerin emeğinin karşılığının hakkıyla verilmesi gösterilebilir. Taraf Devletler,

¹⁹ Bkz. 2 No'lu Genel Yorum, Paragraf 9; 13 No'lu Genel Yorum, Paragraf 43; 14 No'lu Genel Yorum, Paragraf 30. Ayrıca bakınız, Limburg Prensipleri (1986), 16 ve 22. Paragraflar.

²⁰ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. Paragraf; 13 No'lu Genel Yorum, 44. Paragraf; 14 No'lu Genel Yorum, 31. Paragraf. Ayrıca bakınız Limburg Prensipleri, 21. Paragraf.

²¹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. Paragraf; 13 No'lu Genel Yorum, 45. Paragraf; 14 No'lu Genel Yorum, 32. paragraf.

²² Bkz. 13 No'lu Genel Yorum, 46 ve 47. Paragraflar; ve 14 No'lu Genel Yorum, 33. Paragraf. Ayrıca bakınız Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlaline ilişkin Maastricht Prensipleri (1997), 6. Paragraf.

müelliflerin ürünlerinin izinsiz kullanımıyla ortaya çıkan her türlü makul olmayan zararın, üçüncü kişiler tarafından gerektiği gibi telafi edilmesini sağlamalıdır.

32. Yerli halkların bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkıyla ilgili olarak, taraf Devletlerin, yerli halkların ürünlerinden kaynaklanan menfaatlerin etkili bir biçimde korunmasını sağlayacak tedbirler alması gerekmektedir; keza bu ürünler, çoğunlukla bu halkların kültürel mirasının ve sahip oldukları geleneksel bilgilerin bir ifadesidir. Taraf Devletler, yerli halkların bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerini korumak amacıyla alacakları tedbirlerde, bu halkların tercihlerini dikkate almalıdırlar. Bu türden tedbirler, yerli halkların kişisel ve toplu telif haklarının ulusal fikri mülkiyet hakları sistemlerinde tanınması, tescil edilmesi ve korunmasına yönelik olarak alınan tedbirleri; ve yerli halkların bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinin üçüncü kişiler tarafından izinsiz kullanımının önlenmesini içermektedir. Taraf Devletlerin, bu türden koruyucu tedbirleri uygularken, söz konusu yerli halklarla ilgili olarak özgür onam (*free consent*), peşin rıza (*prior consent*) ve aydınlatılmış onam (*informed consent*) ilkelerine; ve bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerin sözlü ve diğer göreneksel yollarla iletilme biçimlerine riayet etmesi gerekmektedir. Taraf Devletler, ayrıca, yerli halkların kendi ürünlerinden doğan menfaatlerinin toplu iradesini sağlamalıdır.

33. Bünyesinde etnik, dini veya dilsel azınlıklar barındıran taraf Devletler, bu azınlıklara mensup müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerini korumakla yükümlüdür; taraf Devletler, azınlık kültürlerin hususi niteliklerini korumak amacıyla özel tedbirler almalıdır.²³

34. *Yerine getirme (sağlama)* yükümlülüğü, taraf Devletlerin idari, adli veya diğer uygun başvuru yollarını sağlamasını gerektirir; böylelikle, müelliflerin bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerini talep edebilmeleri, ve bu menfaatlerin ihlal edilmesi durumunda tazminat talebinde bulunup bunu alabilmeleri söz konusudur.²⁴ Taraf Devletlerin, ayrıca, 15. Maddenin 1(c) Paragrafında beyan edilen hakkı *yerine getirmesi (kolaylaştırması)* gerekmektedir. Sözleşmenin 8. Maddesinin 1 (a) Paragrafına uygun olarak, dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş olanlar dahil müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerini temsil eden mesleki ve diğer birliklerin kurulmasını kolaylaştıracak mali ve diğer olumlu tedbirleri almak bunu *yerine getirme (kolaylaştırma)* yolları arasındadır.²⁵ *Yerine getirme (geliştirme)* yükümlülüğü, bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin yaratıcılarının kendi hak ve meşru menfaatlerine etkisi olabilecek her türlü karar alma süreci ile kamu işlerinin işleyişine katılma haklarının taraf Devletlerce sağlanmasını gerektirir. Bu yükümlülük, ayrıca, bu kişi ve grupların 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki haklarını etkileyecek herhangi bir kararın alınmasından önce, taraf Devletlerin bu kişi ve gruplara, veya bunların seçimle iş başına gelmiş temsilcilerine danışmasını gerektirir.²⁶

İlgili yükümlülükler

35. Müelliflerin bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkı, Sözleşme kapsamında tanınan diğer haklardan bağımsız düşünülemez. Taraf Devletler, bu bağlamda, Sözleşme ile güvence altına alınan tüm hakları geliştirmek ve korumak amacıyla, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı altındaki yükümlülükleri ile Sözleşmenin diğer hükümleri arasında bir denge kurmakla yükümlüdür. Bu denge kurulurken, müelliflerin özel menfaatlerinin aşırı derecede gözetilmemesi ve müelliflerin ürünlerine geniş çaplı erişimin sağlanmasıyla ilgili kamu menfaatlerinin gerektiği gibi gözetilmesi gerekmektedir.²⁷ Dolayısıyla bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasıyla ilgili hukuki veya diğer sistemlerin, taraf Devletlerin beslenme, sağlık, kültürel yaşama katılım, bilimsel gelişmelerin nimet ve sonuçlarından yararlanma hakkıyla ilgili ana yükümlülüklerine uyması ve Sözleşmede belirlenen diğer hakların uygulanmasına engel olmaması, yine taraf Devletlerce sağlanmalıdır.²⁸ Fikri mülkiyet nihayetinde toplumsal bir ürün olup, toplumsal bir işleve sahiptir.²⁹ Bu sebeple taraf Devletlerin, temel ilaçlara, tohumlar ya da gıda üretimiyle ilgili diğer araçlara veyahut da

²³ Bkz. Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı, bu madde Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. Maddesi ile beraber yorumlanmaktadır. Ayrıca bkz. UNESCO, Genel Konferans, 19. Oturum, Halkın Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkısına İlişkin Tavsiyeler, I (2) (f). Paragraf, 26 Kasım 1976 tarihinde kabul edilmiştir.

²⁴ Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 19. Oturum (1998), 9 No'lu genel yorum: *Sözleşmenin ülke içinde uygulanması*, UN Doc. E/C.12/1998/24, 3 Aralık 1998, 9. Paragraf. Ayrıca bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 8. Maddesi ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 2. Maddesinin 3. Paragrafı.

²⁵ Ayrıca bkz. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 22. Maddesinin 1. Paragrafı.

²⁶ Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 27. Oturum (2001), *İnsan Hakları ve Fikri Mülkiyet*, 29 Kasım 2001, UN Doc. E/C.12/2001/15, 9. Paragraf.

²⁷ A.g.e., 17. Paragraf.

okul kitapları ve eğitim materyallerine konulan gereksiz yüksek ücretlerin, nüfusun büyük bölümünün sağlık, beslenme ve eğitim hakkını engellemesinin önüne geçmek gibi bir ödevi bulunmaktadır. Dahası, Taraf Devletlerin bilimsel ve teknik ilerlemelerin insan hakları ve insanlık onuruna (ki buna yaşam, sağlık ve özel hayatın gizliliği hakları da dahildir) ters düşen amaçlarla kullanılmasına engel olması gerekmektedir; şayet icatların ticarileşmesi, bu hakların tam anlamıyla gerçekleştirilmesini tehlikeye atıyorsa, bunların patent verme kriterlerinin dışında tutulması buna örnek olarak gösterilebilir.³⁰ Taraf Devletler, özellikle, insan bedeni ve kısımları için patent verilmesinin Devletlerin Sözleşme ve diğer ilgili uluslararası insan hakları araçları altındaki yükümlülüklerini ne ölçüde etkileyeceğini etraflıca düşünmelidir.³¹ Bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasıyla ilgili mevzuatın benimsenmesinden önce ve bir süre uygulanmasını müteakiben, insan hakları etki değerlendirmesi gerçekleştirmek taraf Devletlerin ayrıca göz önünde bulundurması gereken bir konudur.

Uluslararası yükümlülükler

36. Komite, 3 No'lu genel yorumunda, Sözleşmeyle tanınan hakların tam anlamıyla gerçekleştirilmesine yönelik olarak taraf Devletlerin gerek tek başlarına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği yoluyla her türlü tedbiri almakla yükümlü olduklarına dikkat çekmektedir. Taraf Devletlerin, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 56. Maddesinin ve ayrıca Sözleşmenin belirli hükümlerinin (2. Madde 1. Paragraf, 15. Madde, 44. Paragraf, ve Madde 23) ruhuna uygun olarak, Sözleşmede tanınan haklara ulaşılması için uluslararası işbirliğinin asli önemini tanıması gerekmektedir; ve buna kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı da dahildir. Ayrıca, taraf Devletlerin, bu amaçla ortak ve müstakil tedbirler almak konusunda verdikleri taahhüde de uymaları gerekmektedir. Uluslararası kültürel ve bilimsel işbirliğinin, tüm insanların karşılıklı menfaatleri doğrultusunda yürütülmesi gerekir.

37. Komite, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 55 ve 56. Maddeleri, uluslararası hukukun yerleşik ilkeleri ve bizzat Sözleşme hükümleri uyarınca, kalkınma amacıyla ve dolayısıyla ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesine yönelik olarak tüm taraf Devletlerin, ve bilhassa da yardım edebilecek durumda olan Devletlerin uluslararası işbirliğine girişme yükümlülüğü olduğunu hatırlatmaktadır.³²

38. Taraf Devletlerin farklı gelişim düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda, bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatleri korumaya yönelik her türlü sistemin, kalkınma işbirliği, teknoloji transferi ve bilimsel ve kültürel işbirliğini kolaylaştırması ve teşvik etmesi³³, bunu yaparken de biyolojik çeşitliliğin korunmasına gereken önemi göstermesi oldukça önemlidir.³⁴

Ana yükümlülükler

39. Komite, 3 No'lu genel yorumunda, Sözleşmede beyan edilen her bir hakkın asgari temel düzeyde yerine getirilmesini sağlamanın Devletlerin ana yükümlülüğü olduğunu teyit etmiştir. Diğer insan hakları araçlarına ve bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasına yönelik uluslararası anlaşmalara uygun olarak, Komite, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafının hemen işlerlik kazanması gereken şu ana yükümlülükleri içerdiğini düşünmektedir:

(a) Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin etkin bir biçimde korunmasını sağlamak amacıyla yasal veya diğer gerekli tedbirleri almak;

(b) Müelliflerin, kendi bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakkı ile bu ürünlerin, kendi itibar ve şereflerine zarar verebilecek şekilde çarpıtılması, bozulması ya da

²⁸ A.g.e., 12. Paragraf.

²⁹ A.g.e., 4. Paragraf.

³⁰ Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasının (TRIPS) 27. Maddesinin 2. Paragrafı ile karşılaştırın.

³¹ Bu araç hukuken bağlayıcı olmasa da, bkz. UNESCO İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 4. Maddesi (1997).

³² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 5. Oturum (1990), 3 No'lu genel yorum: *Taraf Devlet Yükümlülüklerinin Niteliği (Sözleşme, 2. Madde 1. Paragraf)*, 14. Paragraf.

³³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 27. Oturum (2001), *İnsan Hakları ve Fikri Mülkiyet*, 29 Kasım 2001, UN Doc. E/ C.12/2001/15, 15. Paragraf.

³⁴ Bkz. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin 8 (j). Maddesi. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt-Komisyonu, 26. Toplantı, 16 Ağustos 2001 tarihinde kabul edilen 2001/21 sayılı kararı.

değiştirilmesi durumunda veyahut da bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlar karşısında itiraz etme hakkını korumak;

(c) Müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olmalarını sağlamak için gerekli olan kendi bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerinden kaynaklanan temel maddi menfaatlere riayet etmek ve bu menfaatleri korumak;

(d) Başta dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş gruplara mensup olanlar olmak üzere tüm müelliflerin, maddi ve manevi menfaatlerinin ihlali durumunda hak talebinde bulunup bunu elde etmelerini sağlayacak idari, adli veya diğer uygun başvuru yollarına eşit erişimini sağlamak;

(e) Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin etkin bir biçimde korunması ile beslenme, sağlık, eğitim, kültürel yaşama katılım ve bilimsel gelişmelerin nimet ve sonuçlarından yararlanma haklarına veya Sözleşmede tanınan herhangi bir hakka ilişkin olarak taraf Devletlerin yükümlülükleri arasında bir denge oluşturmak.

40. Komite, yardım edebilecek durumda olan taraf Devlet ve diğer aktörlerin, gelişmekte olan ülkelerin 36. Paragrafta belirtilen ana yükümlülükleri yerine getirmesine olanak sağlayacak "ekonomik ve teknik yardım ve işbirliğine" gitmelerinin onların özel olarak yükümlülüğü olduğunu vurgulamak istektedir.

III. İHLALLER

41. Taraf Devletlerin 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki yükümlülüklerine uymayacak durumda olması ile bunlara uymaktaki isteksizliğinin birbirinden ayrılması, ne türden fiil ve ihmallerin müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunması hakkını ihlal ettiğini belirlerken büyük önem taşımaktadır. Bu durum, taraf Devletlerin mevcut kaynakları ölçüsünde gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt ettikleri 2. Maddenin 1. Paragrafından kaynaklanmaktadır. Kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkını gerçekleştirmek konusunda mevcut kaynaklarını azami düzeyde kullanmakta isteksiz olan tüm taraf Devletler, 12. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki yükümlülüklerini ihlal etmiş olur. Şayet kaynak sıkıntısı bir taraf Devletin Sözleşme altındaki ilgili yükümlülüklerine uymasını imkansız kılıyorsa, bu Devlet, yukarıda belirtilen ana yükümlülükleri öncelikli olarak gerçekleştirmek amacıyla elindeki mevcut kaynaklardan yararlanmak için her türlü çabayı gösterdiğini ispatlama yükümlülüğü altındadır.

42. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkına yönelik ihlaller, taraf Devletlerin doğrudan fiilleri veya taraf Devletlerce gerektiği gibi düzenlenmeyen diğer kuruluşların fiilleri nedeniyle ortaya çıkabilir. Yukarıda 39. Paragrafta belirtildiği şekliyle Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı kapsamındaki ana yükümlülüklerle ters düşen herhangi bir irticai tedbirin alınması durumunda ilgili hak ihlal edilmiş olur. *İcrai fiiller (acts of commission)* nedeniyle ortaya çıkan ihlaller bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasına yönelik mevzuatın resmi olarak askıya alınması veya haksız yere yürürlükten kaldırılmasını içermektedir.

43. İlgili hüküm altındaki hukuki yükümlülüklerine uymak amacıyla gerekli tedbirleri almakta ihmalkarlıkta bulunan veya bu tedbirleri almayan taraf Devletler de, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki yükümlülüklerini ihlal etmiş sayılabilir. *İhmaller* nedeniyle ortaya çıkan ihlaller, müelliflerin bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesine yönelik uygun tedbirlerin alınmamasını; ve yine müelliflerin 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki haklarını savunmalarına olanak tanıyacak kanunları yürürlüğe koymaktaki ve ilgili idari, adli ya da diğer uygun başvuru yollarının teminindeki başarısızlığı içermektedir.

Saygı duyma [riayet etme] yükümlülüğüne yönelik ihlaller

44. Müelliflerin, kendi bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakkı ile bu ürünlerin, kendi itibar ve şereflerine zarar verebilecek şekilde çarpıtılması, bozulması ya da değiştirilmesi durumunda veyahut da bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlar karşısında itiraz etme hakkını ihlal edecek nitelikteki Devlet fiilleri, politikaları ya da yasaları; müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olabilmeleri için gerekli maddi menfaatlere haksız yere müdahale edilmesi; maddi ve manevi menfaatlerinin ihlal edilmesi durumunda müelliflerin haklarını aramak amacıyla idari, adli veya diğer başvuru yollarına erişememeleri; ve maddi ve manevi menfaatlerin korunması ile ilgili olarak müellif kişiler aleyhine ayrımcılık yapılması, saygı duyma [riayet etme] yükümlülüğüne yönelik ihlaller arasında yer almaktadır.

Koruma yükümlülüğüne yönelik ihlaller

45. Koruma yükümlülüğüne yönelik ihlaller, Devletlerin yargı alanı dahilindeki müellifleri, bunların maddi ve manevi menfaatlerinin üçüncü şahıslar tarafından ihlal edilmesine karşı korumak için gerekli tedbirleri almamasından kaynaklanmaktadır. Bu kategorideki ihlaller şunları içermektedir: bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerin, müelliflerin kendi ürünlerinin yaratıcısı olarak tanınma hakkıyla ters düşecek, ve bu ürünleri müelliflerin itibar ve şerefine zarar verebilecek şekilde çarpıtacak, bozacak ya da değiştirecek veya bu ürünlere ilişkin diğer küçük düşürücü davranışlardan bulunacak, veyahut da müelliflerin yeterli bir yaşam standardına sahip olmalarını sağlamak için gerekli olan maddi menfaatlere müdahale edecek biçimde kullanımını yasaklayan mevzuatı kanunlaştırmada ve/veya yürürlüğe koymadaki başarısızlık; bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin izinsiz kullanımından doğan her türlü makul olmayan zarar karşısında, yerli halklara mensup olanlar dahil müelliflerin uygun tazminattan yararlanmasını sağlamadaki başarısızlık.

Yerine getirme yükümlülüğüne yönelik ihlaller

46. Müelliflerin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkını taraf Devletlerin ellerindeki mevcut kaynaklarla geliştirmek amacıyla gerekli tüm tedbirleri almaması durumunda, yerine getirme yükümlülüğüne yönelik ihlaller ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili örnekler şunları içermektedir: müelliflerin, bilhassa da dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş gruplara mensup olanların, maddi ve manevi menfaatlerinin ihlali karşısında hak talebinde bulunabilmeleri ve bununla ilgili tazminat alabilmelerine olanak tanıyan idari, adli ve diğer başvuru yollarını temin etmekteki başarısızlık; veya müelliflerin ya da müellif grupların, kendilerinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı üzerinde etkisi olabilecek her türlü karar alma sürecine etkin ve bilgilendirilmiş olarak katılmalarına olanak tanıyacak uygun imkanların sağlanamaması.

IV. ULUSAL DÜZEYDE UYGULAMA

Ulusal mevzuat

47. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkının uygulanmasına yönelik en uygun tedbirler taraf Devletler arasında farklılıklar gösterecektir. Devlet kapsamındaki özel ihtiyaç ve koşullara en uygun tedbirlerin neler olacağını tayin etmek konusunda tüm taraf Devletlerin takdir yetkisi bulunmaktadır. Yine de Sözleşme, müelliflerin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasına yönelik etkili mekanizmalara herkesin eşit olarak erişimini sağlamak amacıyla gereken tüm tedbirleri almak konusunda tüm taraf Devletleri açıkça yükümlü kılmaktadır.

48. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunması amacıyla tasarlanmış ulusal yasa ve düzenlemelerin sorumluluk, şeffaflık ve yargının bağımsızlığı ilkelerine dayanması gerekmektedir; keza bu ilkeler, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı da dahil olmak üzere tüm insan haklarının etkin bir şekilde uygulanması için bir gereklilik teşkil etmektedir. Özel sektör ve sivil toplumun, bu hakkın diğer insan haklarının kullanılmasına üzerindeki etkilerinin bilincinde olması ve bunu göz önünde bulundurmasını sağlayacak uygun tedbirlerin, hakkın gerçekleştirilmesi için uygun ortamın yaratılması amacıyla taraf Devletlerce alınması gerekmektedir. 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının gerçekleştirilmesine yönelik sürecin izlenmesi sırasında, taraf Devletlerin yükümlülüklerini uygulamalarına etki eden zorluk ve faktörleri belirlemesi gerekmektedir.

Göstergeler ve karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları

49. Taraf Devletler, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafı altındaki yükümlülüklerini ulusal ve uluslararası düzeyde izlemek amacıyla tasarlanmış uygun gösterge ve karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları belirlemelidir. Taraf Devletler, müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin korunması hakkının farklı yönlerini ele alması gereken uygun göstergeler konusunda, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünden (WIPO), UNESCO'dan ve Birleşmiş Milletler sisteminde yer alıp da bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerin korunmasıyla ilgili olarak çalışan diğer uzman kuruluş ve programlardan rehberlik temin edebilirler. Bu göstergelerin, Sözleşme kapsamında yasaklanmış ayrımcılık temellerine ve belirli bir zaman çizelgesine göre ayrıştırılması gerekmektedir.

50. Taraf Devletlerden, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafıyla ilgili uygun göstergeleri belirlemelerini takiben, her bir göstergeye ilişkin ulusal karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları belirlemesi beklenmektedir. Komite, periyodik raporlama usulü sırasında, ilgili taraf Devletle birlikte "kapsam oluşturma" sürecinde yer alacaktır. Kapsam oluşturma, bir sonraki raporlama dönemi boyunca ulaşılmaması beklenen hedefleri ortaya koyacak gösterge ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin ilgili taraf Devlet ve Komite tarafından

ortaklaşa değerlendirilmesini içerir. Taraf Devlet, bu süre içerisinde, 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının uygulanmasını izlemek için söz konusu ulusal karşılaştırmalı değerlendirmeleri kullanacaktır. Bunun ardından gelen raporlama sürecinde ise, taraf Devlet ve Komite karşılaştırmalı değerlendirme sonuçlarının başarıyla başarılmadığı, ve karşılaşılan güçlükleri değerlendirecektir.

Başvuru yolları ve sorumluluk

51. Bir insan hakkı olarak herkesin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma hakkı, yetkin idari ve adli yapılanmalar tarafından karara bağlanabilmelidir. Müelliflerin maddi ve manevi menfaatlerinin etkili bir biçimde korunabilmesi idari, adli ve diğer uygun başvuru yollarının kişilere açık olmadığı durumlarda doğrusu mümkün görünmemektedir.³⁵

52. Müelliflerin kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi veya sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasını ihlali sonucu mağdur olan tüm müelliflerin ulusal düzeyde adli veya diğer başvuru yollarına erişebilmesi gerekmektedir. Bu başvuru yolları makul olmayan ölçülerde karmaşık veya masraflı olmamalı ve yine makul olmayan ölçülerde bir zaman sınırlamasına veya mazeretsiz gecikmelere yol açmamalıdır.³⁶ Ayrıca bu türden kanuni takibatların taraflarının, bu takibatların adli veya diğer yetkili merciler tarafından gözden geçirilebilir olması hakkına sahip olması gerekmektedir.³⁷

53. Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafı kapsamında koruma altına alınan hakların ihlal edilmesi sonucu mağdur olan tüm kişilerin uygun telafi veya tazminat hakkına sahip olması gerekir.

54. Ulusal ombudsmanların, şayet mevcutsa insan hakları komisyonlarının, müelliflerin meslek örgütlerinin ve benzeri kurumların 15. Maddenin 1 (c) Paragrafıyla ilgili ihlalleri ele alabilmesi gerekmektedir.

V. DEVLETLER DIŞINDA KALAN AKTÖRLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

55. Sözleşme hükümlerine uymak konusunda yalnızca Sözleşmeye taraf olan Devletler mesul tutulsa da, Sözleşmenin 15. Maddesinin 1 (c) Paragrafında tanınan haklara özel sektörün, özel araştırma kurumlarının ve devlet dışında kalan diğer aktörlerin riayet etmesine dayanan sorumluluğun düzenlenmesi, taraf Devletlerce mütalaa edilmesi tavsiye olunan bir konudur.

56. Komite, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), UNESCO, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların üyesi sıfatıyla taraf Devletlerin, bu kuruluşların politika ve kararlarının Sözleşme altındaki yükümlülüklerine, özellikle de uluslararası yardım ve işbirliğiyle ilgili olarak Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Paragrafı, 15. Maddesinin 4. Paragrafı, 22 ve 23. Maddelerinde geçen yükümlülüklerle uygun olmasını sağlayacak her türlü tedbiri almakla yükümlü olduklarını belirtmektedir.³⁸

57. Birleşmiş Milletler organları ile uzman kuruluşlarının kendi yetki alanları dahilinde ve Sözleşmenin 22 ve 23. Maddelerine uygun olarak 15. Maddenin 1 (c) Paragrafının etkili bir şekilde uygulanmasına katkı sağlayacak çeşitli uluslararası tedbirleri alması gerekmektedir. Özellikle de Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), UNESCO, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Birleşmiş Milletler bünyesindeki diğer ilgili kuruluş, organ ve mekanizmalar, müelliflerin bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerinden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunması ile ilgili çalışmalarında, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) ile işbirliğine giderek insan hakları ilke ve yükümlülüklerini göz önünde bulundurmaya çağrılmaktadır.

---

³⁵ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 8. Maddesi; 9 No'lu genel yorumun 3. ve 9. Paragrafları; Limburg Prensipleri 19. Paragraf; ve Maastricht Prensipleri 22. Paragraf ile karşılaştırın.

³⁶ Bkz. 9 No'lu genel yorum, 9. Paragraf (idari başvuru yolları hakkında). Ayrıca bkz. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 14. Maddesinin 1. Paragrafı.

³⁷ Bkz. 9 No'lu genel yorum, 9. Paragraf.

³⁸ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 18. Oturum (1998), *Küreselleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar*, 11 Mayıs 1998, 5. Paragraf ile karşılaştırın.